

Fördjupning hedersrelaterat våld och förtryck

Uttrycken för hedersrelaterat våld och förtryck som redovisas nedan är endast sammanfattningar och kan därför inte ge en uttömmande bild av ämnesområdet. Möjligheter till ytterligare fördjupning finns samlade under Förslag till utbildningsmaterial.

Definition av hedersrelaterat våld och förtryck

Regeringen definierar hedersrelaterat våld och förtryck som:

När det gäller hedersrelaterat våld och förtryck är kontrollen av flickors och kvinnors sexualitet central och starkt knuten till kollektivet. I heders-tänkandet står föreställningar om oskuld och kyskhet i fokus och familjens rykte och anseende ses som avhängigt flickors och kvinnors faktiska eller påstådda beteende. Detta förhållande kan vara mer eller mindre uttalat och kontrollen kan sträcka sig från vardagliga former av begränsningar i flickors och kvinnors liv som berör exempelvis klädval, socialt umgänge och rörelsefrihet till livsval som utbildning, jobb och giftermål och skilsmässa. I sin mest extrema form resulterar heders-tänkandet i hot om våld och våld, inklusive dödligt våld. Det hedersrelaterade våldets kollektiva karaktär innebär att det kan finnas fler förövare av båda könen och att offren kan vara både kvinnor och män samt flickor och pojkar. Det kan också innebära att våldet sanktioneras av familjen och den närmaste omgivningen, även av andra kvinnor.⁵⁰

Heder är någonting kollektivt som förändras med en individ eller en grups handlingar. Hedern fyller livets alla områden. Heder är ”svårt att upprätthålla men lätt att förlora” och den anses vara större än gud.⁵¹ Om en individs handlingar går emot gruppens normer påverkas hela gruppens heder med resultatet att respekten för gruppen/familjen inom kollektivet minskar. Om handlingarna däremot står till gruppens fördel, ökar anseendet. Syftet med hedersrelaterat våld och förtryck är således att bevara ordningen i kollektivet. Heder, skam, sexualitet och rykte har en central betydelse för att förstå hedersrelaterat våld och förtryck.⁵²

Olika rollerna inom hederskontexten

I hederskontexten finns det olika krav på männen och kvinnorna i syfte att upprätthålla hedern.⁵³ Ofta är det männen som bestämmer, men även kvinnor kan utöva förtrycket. Männen har rollen som familjeförsörjare, överhuvud, sträng/auktoritär, familjens representant och att skydda sin familj från utomstående. Moderns roll är ofta att vara självuppoffrande, att agera länk mellan barn och pappa och att överföra traditionella normer till flickor och pojkar. Enligt Björktomta (2019) är det vanligast att de manliga släktingarna i familjen står för det fysiska våldet men även mödrarna kan vara involverade.⁵⁴

Pojkarna uppfostras att vara aktiva i det offentliga livet, värna om familjens ”heder” genom att kontrollera kvinnornas uppförande, lära sig att vara manlig och maskulin; modig, bestämd och handlingskraftig. Den äldste sonen lär sig att vara syskonens ledare.⁵⁵ Pojkar och unga män kan dock också vara utsatta för hot och olika former av kontroll samt äktenskapstvång.⁵⁶ Med andra ord kan en utsatt även ha rollen som förövare beroende på sammanhanget.^{57,58} För flickor och kvinnor som lever i en hederskontext är sexualiteten central och starkt knuten till kollektivet. Föreställningar om oskuld och kyskhet står i fokus och familjens rykte och anseende ses som avhängigt flickors och kvinnors beteende. De lär sig tidigt att ta hand om sin oskuld och inte fresta män, underordna sig männen i familjen och att hålla sig inomhus.⁵⁹

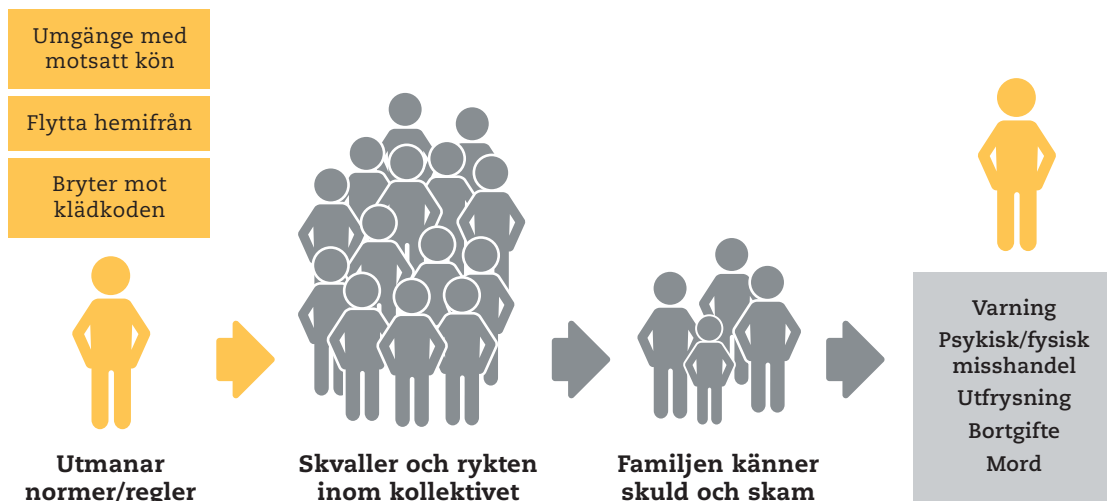
Flickors och kvinnors anseende kan inte återställas på samma sätt om normerna har brutits, till skillnad från pojkar och män som, i vissa fall, kan återställa en befläckad heder genom olika handlingar som familjen/släkten bestämmer. På så sätt är flickor och kvinnor ofta dubbelt utsatta eftersom deras normbrytande handlingar kan anses vara mer skamliga och svårare att återställa.

Enligt Baianstovu, R., Cinthio, H, Enelo, J-M., Strid, S., Särnsted, E. (2019) kan även individer utanför kollektivet påverkas av hedersstrukturerna, till exempel om de har relationer med individer inom kollektivet.⁶⁰

Vad händer när hedern utmanas?

En individs, familjs och/eller ett kollektivs heder utmanas när individer i kollektivet bryter mot normerna. Exempel på utlösande faktorer kan vara:

- Rykten
- Umgänge med det motsatta könet
- För- och utomäktenskapligt sex eller relationer
- Bryter mot klädkoden
- Rymma hemifrån
- Vägrar att gifta sig med familjens kandidat
- Tar ut skilsmässa⁶¹

Observera att en person som lever i en hederskontext kan vara våldsutsatt även om individen inte har utmanat normerna. Kontrollen, våldet m.m. kan många gånger ske i preventivt syfte

Särskilt utsatta grupper

De flesta inom en hederskontext är utsatta på ett eller annat sätt. I regeringens definition pekas dock på extra utsatthet hos två grupper:

HBQTQ-personer

Inom en hederskontext utmanar HBQTQ-personer heteronormen, det vill säga att heterosexualitet är det som anses vara normalt. Därför kan HBQTQ-personers sexuella läggning, identitet eller könsuttryck betraktas som ett hot mot familjens/släktens anseende.⁶²

HBQTQ-personer anses vara dubbelt utsatta dels på grund av de, förutom utsattheten som det innebär att leva i en hederskontext, också lever med risk att utsättas för omvändelseförsök och även sexuellt våld (se nedan under psykiskt och sexuellt våld).⁶³ Enligt Darj och Nathorst-Böös (2011) lever därför många ett dubbelliv.

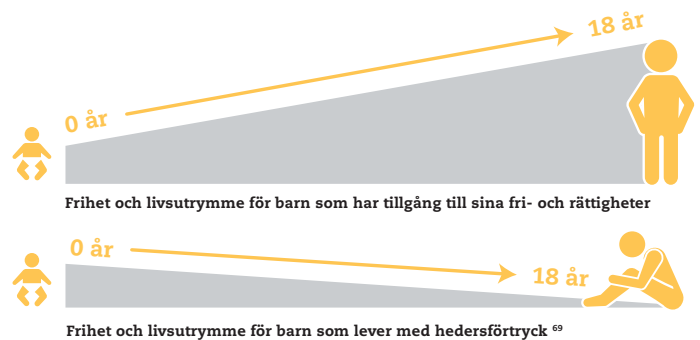
Att leva dubbelliv är en strategi för att undkomma våldsamma bestraffningar, men det är också en strategi för att kunna leva kvar i familjen och bibehålla relationer med familjemedlemmar. I vissa fall har även dubbelliv förslagits från familjens sida som ett sätt att undvika rykten. Genom att hålla saker inom familjen kan hedern förbli intakt. Dubbelliv som livsstrategi måste ses som regel snarare än ett undantag i kulturer som präglas av hedersnormer. Dubbellivet består i att allt som kan tänkas svärta ner familjens rykte och sänka familjens status hemlighålls. Det gäller inte enbart hbt[q]-personer utan samtliga inom familjen och kan handla om misslyckanden i det professionella livet eller andra situationer som kan göra att man tappar ansiktet inför omgivningen.⁶⁴

Personer med funktionsnedsättning

Ytterligare en särskilt utsatt grupp är personer med funktionsnedsättning⁶⁵ (fysisk, intellektuell, psykisk m.fl.). Anledningen till det är, bland annat, att de ofta står i beroendeställning till gärningspersonerna.⁶⁶

Hederssocialisering

Många som lever i en hederskontext har socialiserats in i den vilket också kan öka acceptansen för utsattheten eftersom våldet och förtrycket kan ha blivit normaliserat. Man kan exempelvis ha blivit lärd att man inte har ett värde som flicka och kvinna eller att giftermål är hela familjens angelägenhet. Det gör att en medvetenhet inte alltid finns hos utsatta om till exempel mänskliga rättigheter.^{67 68}

Särskilt för barn och unga som lever med hedersförtryck begränsas friheten och livsutrymmet successivt ju äldre de blir. För individer som inte lever i en hederskontext minskar kontrollen ju äldre de blir. Se illustrationer ovan.

Tystnadskultur

Det hedersrelaterade våldet och förtrycket omgärdas av en tystnadskultur. I en studie genomförd av Brottsförebyggande rådet fann man bland annat att tystnadskulturen upprätthålls genom kontroll, det vill säga, den omfattande begränsningen och kontrollen av individer som leder till att utsatta utövar tystnadskulturen.⁷⁰ Detta beskrivs enligt följande:

Till följd av kontrollen blir umgängeskretsen relativt snäv, vilket reducerar möjligheterna för att berätta om sin utsatthet. Lojaliteten med gärningspersonen är stor, i vissa fall är kontrollen hög och ansvaret för familjens heder utlagd på alla, även om det ser olika ut beroende på exempelvis individens ålder, kön och position i kollektivet.⁷¹

Skam och rädsla är viktiga komponenter i upprätthållandet av tystnadskulturen.⁷² Det kan handla om händelser såsom skilsmässa, skolutredningar, kontakt med socialtjänst/polis, psykisk ohälsa, brott mot heteronormen, kriminalitet och missbruk.⁷³ Individen kan känna oro för att kontakten med myndigheter ska förvärra situationen liksom en oro för att stå ensam vid en eventuell rättsprocess.⁷⁴ Det finns även en rädsla för ryktesspridning eller att bli utfrysad.^{75 76}

Därmed är det viktigt att man i kontakten med utsatta har en förståelse för de bakomliggande orsakerna och varför de är försiktiga med att berätta om sin situation.

Olika former av våld

Att leva i en hederskontext innebär alltid en närvaro av direkt eller indirekt förtryck och våld. Våld förekommer också som en form av bestraffning vid handlingar som går emot gruppens normer. Nedan följer exempel på olika former av våld.

Fysiskt våld

Bland det fysiska våldet innefattas allt från lindrigt våld som örfilar, slag och sparkar till grovt fysiskt våld som försök till mord eller mord.⁷⁷ Det kan även innefatta symboliska våldshandlingar som att genomföra en våldshandling mot en annan eller att klippa av håret.⁷⁸

Psykiskt våld

Det psykiska våldet är någonting som sker i betydligt större omfattning än de andra formerna av våld.⁷⁹ Exempel på uttryck för psykiskt våld innefattar:

- Vardagliga begränsningar: social kontroll, bevakning/övervakning av (ex vis äldre syskon); hindrande av handlingsutrymme (får inte klä sig hur man vill, får inte umgås med vem man vill, får inte välja partner, yrke och/eller utbildning); krav på hemarbete – städa, laga mat, ta hand om syskon m.fl. isolering (läses in, får inte gå ut).
- Verbala kränkningar (förnedring, skambeläggning).
- Verbalt våld (hot, hot om våld, mord, tvångsäktenskap, bortföringsresor m.fl.).

- Ryktesspridning och utfrysning (om individen bryter mot hedersnormen kan det leda till att både individen och dennes familj/släkt sanktioneras med rykten). Ryktesspridning kan få stora konsekvenser för hela kollektivet eftersom deras anseende tycks vara befläckt, vilket kan leda till utfrysning. Särskilt kvinnor drabbas av denna form av våld.^{80 81}

I det psykiska våldet innefattas även latent våld. Latent våld innebär att det finns en vetskap om att man *kan* bli utsatt för våld.⁸² Det kan beskrivas som:

Våldshandlingar som tidigare [har] riktats mot den utsatta själv eller mot personer i omgivningen [som] tjänar som påminnelser om vad som skulle kunna hända den som bryter hedersnormerna.⁸³

Särskilt om digitalt våld

Övervakning och kontroll av individen kan ske inom det digitala rummet. Digitalt våld kan innebära:

- Kontroller av mobiltelefoner och sociala medier
- Sms:ar eller ringer för att övervaka var individen är och vem individen umgås med
- Får åtkomst till individens lösenord på sociala medier och begränsar individens sociala kontakter.⁸⁴
- Kontroll av var en person befinner sig genom appar med platstjänster.

Sociala medier kan användas för att utöva påtryckningar på individer genom exempelvis spridandet av kränkande bilder och videoklipp.

Sexuellt våld

Flickor och kvinnor, HBTQ-personer och pojkar kan utsättas för sexuellt våld.⁸⁵ Individer med funktionsnedsättning kan vara särskilt utsatta.⁸⁶ Även, en vanlig föreställning bland personer i hederskontexten är att samlag ska ske på mannens villkor och begäran. Många lever under föreställningen att man inte kan bli våldtagen av sin partner.⁸⁷ Exempel på sexuellt våld:

- Våldtäkt inom äktenskapet
- Sexuella övergrepp mot barn
- Sexuellt våld som bestraffning eller för att hota med ryktesspridning.
- "Corrective rape" (omvändelse av HBTQ-personer genom våldtäkt)
- Oskuldskontroller (kontrollerar om flickor och kvinnor är oskulder)

De som har utsatts för sexuellt våld inom en hederskontext är ofta måna om att ingen ska få reda på övergreppet eftersom det innebär att deras kyskhet har gått förlorad vilket är förenligt med skam.⁸⁸ Detta kan få allvarliga konsekvenser för den som har utsatts om omgivningen får reda på det.

Ekonomiskt och materiellt våld

Ekonomiska och materiella begränsningar bidrar till att begränsa och kontrollera utsattas livsutrymme ytterligare. Exempel på ekonomiskt och materiellt våld innefattar:

- Att bli fråntagen/att inte tillåtas ha ekonomiska och materiella tillgångar som exempelvis mobiltelefon, legitimation och bankkort.⁸⁹
- Att hindras tillgång till utbildning.⁹⁰
- Att förvägras rätten till arbete eller inte ha tillgång till sin inkomst.⁹¹

Äktenskap under påtryckningar

Äktenskap under påtryckningar och tvång görs av olika orsaker. Några av dessa är:

- Sociala påtryckningar
- Att undkomma våld och förtryck i ursprungsfamiljen
- Att återställa familjens anseende
- Ekonomiska orsaker
- Barnäktenskap⁹²

Äktenskap under påtryckningar kan även innehålla inslag av våld, hot i syfte att individen ska acceptera äktenskapet.

Observera att äktenskapet kan ha ingåtts utan att ha registrerats på Skatteverket genom vigselbevis och utan legitim vigselförrättare. Äktenskap som utförs enligt religiösa eller kulturella traditioner i en hederskontext kan värdesättas högre än ett äktenskap registrerat hos Skatteverket utifrån personens, familjens eller släktens syn på äktenskap. Det innebär att man kan vara gift men inte registrerad som detta i Sverige.

För särskilt utsatta grupper förekommer det att HBTQ-personer känner sig tvungna att ingå äktenskap för att inkluderas i den sociala gemenskapen eller för att undvika fortsatt ryktesspridning. Även personer med funktionsnedsättning utsätts i stor utsträckning för äktenskap under tvång.

Könsstympning

Könsstympning är en tradition som har funnits länge och är inte direkt kopplat till någon religion. Kvinnlig könsstympning är förbjudet i de flesta länder inom EU och i många länder där traditionen förekommer.

Socialstyrelsen har uppskattat [år 2013] att det bor närmare 38 000 flickor och kvinnor i Sverige som kan ha varit utsatta för könsstympning.⁹³

De största grupperna är flickor från delar av norra och östra Afrika.⁹⁴ I Sverige är könsstympning förbjudet sedan 1982. Könsstympning får inte utföras även om samtycke lämnats till ingreppet, även om ingreppet skett utomlands. Den som bryter mot lagen kan dömas till fängelse, även om brottet har begåtts i ett annat land.⁹⁵ Socialstyrelsen använder WHO:s definition av kvinnlig könsstympning som ett ”kirurgiska ingrepp som rör borttagande delvis eller helt av de externa

genitalierna eller annan överkan på de kvinnliga könsdelarna av kulturella eller andra icke medicinska skäl.”⁹⁶ Kvinnlig könsstympning kan leda till flera olika fysiska och psykiska besvär. Det finns fyra olika typer av kvinnlig könsstympning. Läs mer om dessa på Socialstyrelsen (2019).⁹⁸

Bortföringsresor

Med bortföringsresor avses ofrivilliga eller vilseledande resor för den utsatta (ofta till släktens hemland). Resorna sker många gånger i anslutning till skollov eller avslutad grundskole- eller gymnasieutbildning. Syftet med resorna är flera. Bland annat kan det vara att korrigera en individs normbrytande beteende. Det kan också vara i syfte att komma ifrån kriminella gäng, att bli fri från narkotikamissbruk, att giftas bort eller att ingå äktenskapliga förpliktelser. Det är vanligt att psykiskt och fysiskt våld inträffat innan bortföringsresorna har skett.⁹⁹